

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 6 • Özel Sayı/Special Issue • (Ekim/October): 320-332

Osmanlı Dönemi Türev Piyasa Örneği Olarak Selem Akdi ve Tartışmaları

The Selem Contract as an Example of Derivative Market in the Ottoman Period and Its Discussions

Cantürk KAYAHAN

Prof.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İngilizce İşletme Bölümü

Prof., University of Afyon Kocatepe, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration (English) Afyonkarahisar/Türkiye

✉ ckayahan@aku.edu.tr orcid.org/0000-0003-4777-1470

İrfan GÖRKAŞ

Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümleri Prof., University of Afyon Kocatepe, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences

Afyonkarahisar/Türkiye

✉ igorkas@aku.edu.tr orcid.org/0000-0001-7134-225X

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 31.08.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 09.10.2023

Yayın Tarihi / Published: 15.10.2023

Atıf: Kayahan, Cantürk- Görkaş, İrfan. "Osmanlı Dönemi Türev Piyasa Örneği Olarak Selem Akdi ve Tartışmaları". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 6/Özel Sayı (Ekim 2023), 320-332. <https://doi.org/10.52637/kiid.1353169>

Cite as: Kayahan, Cantürk- Görkaş, İrfan. "The Selem Contract as an Example of Derivative Market in the Ottoman Period and Its Discussions". *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 6/ Special Issue (October 2023), 320-332. <https://doi.org/10.52637/kiid.1353169>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • kiid@aku.edu.tr

© Cantürk KAYAHAN - İrfan GÖRKAŞ | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Osmanlı Dönemi Türev Piyasa Örneği Olarak Selem Akdi ve Tartışmaları

Öz

Finans dünyası, geçmişten bugüne hızlı bir gelişim ve değişim göstermektedir. Bu gelişim ve değişimi etkileyen faktörlerin başında, insanlar ya da kurumların ilgili dönemlerdeki ihtiyaçları ve istekleri gelmektedir. Dolayısıyla günümüz finans sorunlarının daha iyi anlaşılması, geçmiş örnekler üzerinden değerlendirmeleri ve sorgulamaları kapsayan finans tarihinin özümsemesine bağlıdır. İslamî finans anlayışının temeli, ticareti teşvik etmek ve üretim sürekliliğini sağlamaktır. Özellikle paranın ticari amaçlar doğrultusunda kullanımı ve faiz yasağı anlayışı, İslamî finans anlayışının temel çizgilerini oluşturur. İslamî finans ürünleri geçmişten günümüze çok çeşitli isimlerle var olagelmıştır. Örneğin sukuk, murabaha, mudaraba, müşareke, tekaful ve selem bunlardan ilk akla gelenlerdir. Bu çalışmada İslamî finans ürünlerinden selem akdi, Osmanlı dönemi âlimlerinden Darendeli Hamza Efendi tarafından kaleme alınan “Ticaret ya da Finans Risalesi” diyebileceğimiz eserde selem ilkeleri kapsamında değerlendirilmiş ve günümüz türev piyasa ürünleri ile karşılaştırılmıştır. Böylece türev piyasaların geçmişten bugüne gelen amaç, kurum, kullanım, işlem ve ilkeler bazındaki değişimi ve gelişimi gösterilmeye çalışılmıştır. Günümüz dünyasında türev piyasa ürünleri; forward, futures, opsiyon ve swap olmak üzere dört temel finansal üründen oluşmaktadır. Özellikle 1980’li yıllardan sonra dünya genelinde kullanım yoğunluğu artan bu ürünler, çok farklı isim ve işlemlerle kendisine yer bulmaktadır. Bu ürünlerden daha çok selem akdi ile ilişkilendirilen forward sözleşmeler, sadece tezgâh üstü piyasalarda işlem görürken; futures sözleşmeleri sadece borsalarda; opsiyonlar hem borsalarda hem de tezgâh üstü piyasalarda ve swaplar ise sadece tezgâh üstü piyasalarda işlem görürler. Bu noktadan hareketle forward dışındaki ürünlerin İslamî finans alanındaki karşılığı “İstisna akdi” olarak da ifade edilebilir. Selem akitleri, Osmanlı dönemine dayanan ve kendi döneminde bazı âlimlerin eserlerine konu olan anlaşmalardır. İlgili dönemde yapılan diğer işlemlerde olduğu gibi Selem’in de amacı, ribâyâ düşmemek ve yapılan işlemin hukuken uygun olmasıdır. Darendeli Hamza Efendi’nin risalesini kaleme almasındaki asıl amacı ise Osmanlı dönemi ticaretin tabi olduğu dilsel uyumsuzlukların ortadan kaldırılması, yapılan alış verişlerin sahih olmasının, dinen hoş görülmemeyen işlerden uzak olmasının sağlanması ve ribâ’dan sakınılmasıdır. Türev piyasaların kullanım amaçları ise birçok kitapta günümüz anlayışıyla açıklanmıştır. Genel olarak türev piyasalar üç amaçla işlem görürler. Bunlar; hedging, spekülasyon ve arbitrajdır. İlk amaç olan hedging ya da korunma amaçlı sözleşmeler, aslında selem anlaşmalarının da temelidir. İkinci amaç spekülasyondur. Spekülasyon bir ürünün gelecekteki fiyatına göre girilen pozisyonla ilgilidir. Türev piyasalarda alım ve satım olmak üzere iki pozisyon alınır. Alım pozisyonları, gelecekteki fiyat artışlarından korunmak; satım pozisyonları ise gelecekteki fiyat düşüşlerine karşı korunmak amaçlıdır. Ancak spekülasyon amacı günümüzde daha çok kazanmak odaklı değerlendirilmiş ve türev piyasaları yoğun kaldıraç anlayışı ile eleştirel kılmıştır. Üçüncü amaç olarak arbitrajda ise daha farklı bir amaç izlenmiş olup, risksiz kazanç imkânı elde edilmektedir. Çünkü bu sözleşmelerde aynı anda farklı bölgelerdeki fiyat değişiklikleri dikkate alınarak pozisyon alınır. Böylece emtia ya da ticaret erbabı, aynı zamanda farklı bölgelerden daha düşük fiyattan aldıkları ürünleri, kendi piyasalarında belli bir kâr ile satarlar. İşlem aynı anda gerçekleştiğinden kâr da bugünden belirli olabilecektir. Bu çalışmada Osmanlı dönemi İstanbul ve Bap Mahkemesi örnekleri üzerinden selem akdi uyumsuzluklarına ait orijinal karar metinlerinin transkripsiyonu ve Türkçeleştirilmiş içerikleri sunulmuştur. İlaveten bu metin örnekleri üzerinden günümüz katılım bankacılığı anlayışı dikkate alınarak yorumlamalar ve değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak selem akdi, geçmişten bugüne taşınan İslamî finans ürünlerinden birisidir. Ancak geçmiş dönemlerden farklı olarak günümüzde uygulama alanı, sadece katılım bankacılığı kapsamında yer almaktadır ve çok daha kısıtlı uygulanabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Selem, Türev, Akit, Tartışma.

The Selem Contract as an Example of Derivative Market in the Ottoman Period and Its Discussions

Abstract

The world of finance has been undergoing rapid development and change from the past to the present. The primary factors affecting this development and change are the needs and desires of people or organizations in the relevant periods. Therefore, a better understanding of today's financial problems depends on the assimilation of the history of finance, which includes evaluations and inquiries based on past examples. The basis of Islamic finance is to encourage trade and ensure the continuity of production. In particular, the use of money for commercial purposes and the prohibition of interest constitute the primary lines of Islamic finance. Islamic finance products have existed under various names from the past to the present. For example, sukuk, murabaha, mudaraba, musharakah, takaful and selem are the first ones that come to mind. In this study, the selem contract, one of the Islamic finance products, is evaluated within the scope of the principles of selem in the "Trade or Finance Treatise" written by Hamza Efendi of Darendeli, one of the scholars of the Ottoman period, and compared with today's derivative market products. Thus, it attempted to show the change and development of derivative markets from the past to the present based on purpose, institution, usage, transaction and principles. Nowadays, derivative market products consist of four essential financial products: forwards, futures, options and swaps. These products, which have increased in intensity of use worldwide, especially after the 1980s, have many different names and transactions. While forward contracts, more commonly associated with the contract of sale, are traded only in over-the-counter markets, futures contracts are traded only in stock exchanges, options are traded both in stock and over-the-counter markets, and swaps are traded only in over-the-counter markets. From this point of view, the equivalent of products other than forwards in Islamic finance can also be referred to as "Contract of Istisnâ". Selem contracts are agreements that date back to the Ottoman period and they were the subject of the works of some scholars in their period. As with other transactions in the relevant period, the purpose of Selem is to avoid ribâ and to ensure that the transaction is legally appropriate. Darendeli Hamza Efendi's main purpose in writing his Risala was to resolve the linguistic conflicts that the Ottoman Period trade was subject to, to ensure that the trade was valid and religiously appropriate and to avoid ribâ. The purposes of derivatives markets are explained in many books with today's understanding. In general, derivative markets are traded for three purposes. These are Hedging, Speculation and Arbitrage. The first objective, hedging or hedging contracts, is, in fact, the basis of selem agreements. The second objective is speculation. Speculation relates to the position taken concerning the future price of a product. In derivatives markets, two positions are taken: buy and sell. Buy positions are taken to hedge against future price increases, while sell positions are taken to hedge against future price decreases. However, the aim of speculation is nowadays more focused on earning, and derivatives markets have been criticized for their heavy leverage. The third objective, arbitrage, provides risk-free earnings. In these contracts, positions are taken by simultaneously considering price changes in different regions. Thus, commodity or trade traders sell the products they buy at lower prices in different regions simultaneously in their markets at a certain profit. Since the transaction coincides, the profit can be determined at the time of the transaction. In this study, the decisions of the Istanbul and Bap Court of the Ottoman period on the selem contract conflicts are presented with the transcription of the original text and their Turkish content, and interpretations and evaluations are tried to be made by considering today's understanding of participation banking. In conclusion, the selem contract is one of the Islamic finance products used from past to present. However, unlike the past periods, its application area today is only within the scope of participation banking and can be applied much more limited.

Keywords: Ottoman, Selem, Derivative, Contract, Discussion.

GİRİŞ

İslamî finans anlayışının temeli, ticareti teşvik etmek ve üretim sürekliliğini sağlamaktır. Özellikle paranın ticari amaçlar doğrultusunda kullanımı ve faiz yasağı anlayışı, İslamî finans anlayışının temel çizgilerini oluşturur. İslamî finans ürünleri, geçmişten bugüne çok çeşitli isimler altında kullanılmıştır. Örneğin sukuk, murabaha, mudâra, müşâreke, tekafül ve selem bunlardan ilk akla gelenlerdir. Dolayısıyla İslamî finans ürünleri sadece “ribâ ve zekât” gibi uygulamalar anlaşılması, onların diğer ürünlerle bir bütün olarak görülmesi, gelecek finansal mimari ve işleyişi açısından önemlidir. Osmanlı dönemi finans sisteminde temel dayanak İslam medeniyet anlayışı olması sebebiyle, İslamî finans, toplumsal işlemler ve ticaret Arapça kaynaklar üzerinden yürütülmüştür. Ancak hem dilsel hem de ticari konularla ilgili uyumsuzlukların çözümü konusundaki yetersizlikler, toplumsal uygulamaların ve ticaretin dayanak dilinin İslamî esaslar doğrultusunda Türk dilinde olması tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Örneğin Darendeli Hamza Efendi, “*bugüne kadar Osmanlıda ibadet ve inanç üzerine birçok konuda Türkçe eserler hazırlandı. Ancak ticaret ve ribâ gibi konularda meşhur ve yaygın kullanılan Türk dilinde eserler olmadı*”¹ biçimindeki açıklamasıyla risalesini Türkçe kaleme aldığı belirtmiştir. Osmanlı döneminin önemli müderrislerinden Hamza Efendi’nin yaptığı bu açıklamalar, ilgili dönemde ticari hayatın işleyişine yönelik uygulama kurallarına dair ihtiyacı da göstermektedir.

Bu çalışmada Osmanlı dönemi ticari ilişkilerinde yaygın olarak kullanıldığı anlaşılan, Darendeli Hamza Efendi’nin risalesinde belirlediği Selem ilkeleri dikkate alınarak, “Selem Akdi” ile “günümüz Türev Piyasa” ilişkisi değerlendirilecek olup, literatürdeki çalışmalardan farklı olarak, ilgili dönemdeki “İstanbul ve Bap Mahkemesi Örnek Hükümleri” üzerinden yorumlamalar ve tartışmalar yapılacaktır.

1. SELEM AKDİ VE TÜREV PİYASA İLİŞKİSİ

Selem bir sözleşmedir (akd). Selem sözleşmesi (akdi), Türkiye Diyanet Vakfı’nın *İslam Ansiklopedisi*’nde² “peşin ödenmek kaydıyla vadeli mal satımı” olarak açıklanır. Bilmen,³ Selemi, “mücceli, muaccele satmak”; Ayub,⁴ *İslamî Finansı Anlama* kitabında, “konvansiyonel forward sözleşmesini tam olarak karşılamayan bir İslamî ikame”; Bayındır,⁵ *Ticaret ve Faiz* adlı eserinde, “para peşin, mal veresiye”; Muhammed Al-Bashir,⁶ konu ile ilgili yapmış olduğu *İslamî Finasta Risk Yönetimi: Emtia Piyasalarında Risk Analizi* başlıklı çalışmasında “vadeli bir malın, bugünkü fiyatından satılması veya satın alınması”; Özsoy,⁷ “süreç olarak vadeli satış işleminin tersi” biçiminde tanımlar. Son örneğimiz Darendeli müderris Hamza Efendi ise,⁸ alım ve satımı (Bey ve Şira’yı) ele aldığı kitabının ilk bölümünün bir faslını seleme ayırır ve “Selem, bey (satış) nevindedir. Akd-i sahihtir. Velakin şartları (şeraitini) bilinmeli ve insaf ile yapılması gerekir. Çünkü insaf, dinin yarısıdır” diye tanımlar.

Bu tanımlardan hareketle denilebilir ki selem akdi, vadeli işlem sözleşmesi olup, günümüz finansal dünyasında, bu sözleşmeler ağırlıklı olarak “Türev Ürünler” olarak açıklanmaktadır. Türev ürünlerin tanımına bakıldığında, “değeri diğer, daha temel dayanak olarak bir başka varlık değerlerine bağlı olan (veya bunlardan türeyen) finansal araçlar” olarak açıklanır.⁹ Örnek verecek olursak bir hisse senedinin fiyatı, diğer bir hisse senedine

¹ Hamza Efendi, *Risale fi'l-bey'i ve ş-şira*, AÜ.İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, No. 36003.

² Bilal Aybakan, “Selem”, *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/402-405; [https://islamansiklopedisi.org.tr/selem\(16.03.2023\)](https://islamansiklopedisi.org.tr/selem(16.03.2023)).

³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istilahatı Fikhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1970), 8.

⁴ Muhammad Ayub, *Understanding Islamic Finance*, (England: John Wiley & Sons Ltd., 2007), 210.

⁵ Abdulaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2007), 149.

⁶ Muhammad Al- Bashir Muhammad Al-Amine, *Risk Management in Islamic Finance: An Analysis of Derivatives Instruments in Commodity Markets*, (Boston: Brill’s Arab and Islamic Laws series, 2008).

⁷ Şerafettin Özsoy, *Katılım Bankacılığına Giriş*, (İstanbul: Kuveyt Türk Yayınları, 2012), 84.

⁸ Hamza Efendi, *Risale fi'l-bey'i ve ş-şira*, (Ankara: AÜ.İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, No. 36003).

⁹ John.C. Hull, *Options, Futures and Other Derivatives, Ninth and Global Editon*, (England: Pearson Education Limited, 2018), 23.

bağlı olarak belirlenirken, türev ürünün değerine dayanak oluşturan unsur, ilgili varlığın fiyatı olacaktır. Bugün pamuktan şekere birçok emtia ve finansal ürün türev piyasalarda işlem görmektedir. Aslında, finans tarihindeki işlemlere ve işlemlerin dönemlerine bakıldığında, insanın doğal ihtiyaçlarıyla çeşitlenen ticari hayat, isimleri değişse de felsefesi değişmeden kendi döneminde insanlarına ve kurumlarına hizmet etmektedir. İlave olarak geçmiş finansal işlemleri anlamak, gelecek işlemleri daha doğru yapmaya ve yanlışlarını sorgulamaya da hizmet edecektir. Çünkü Osmanlı döneminde selem akdi üzerinde çeşitli tartışmalar ve uyuşmazlıklar yaşanmış, mahkemelerde birçok uyuşmazlık örnekleri görülmüştür. Bu çalışmanın tartışmalar bölümünde, uyuşmazlıkla ilgili örnekler ve yorumlamalar incelenecektir.

Günümüz dünyasında türev piyasa ürünleri; forward, futures, opsiyon ve swap olmak üzere dört temel finansal üründen oluşmaktadır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra dünya genelinde kullanım yoğunlukları artan bu ürünler, çok farklı isim ve işlemlerle kendisine yer bulmaktadır. Bu ürünlerden daha çok selem akdi ile ilişkilendirilen forward sözleşmeler, sadece tezgâh üstü piyasalarda işlem görürken; futures sözleşmeleri, sadece borsalarda; opsiyonlar, hem borsalarda hem de tezgâh üstü piyasalarda ve swaplar ise sadece tezgâh üstü piyasalarda işlem görürler. Bu noktadan hareketle forward dışındaki ürünlerin İslamî finans alanındaki karşılığı "İstisna akdi" olarak ifade edilebilir. Bayındır,¹⁰ istisnanın selemden farkını, peşin verilmesinin şart olmaması ve malın teslim tarihinin kesin olmaması; Muhammed Al-Bashir kitabında,¹¹ selem akitlerini forward sözleşmelere en yakın sözleşmeler olarak açıklar. Osmanlı döneminde daha çok yerel odaklı kullanılan ve sınırlı bir gelişim gösteren selem sözleşmelerine göre, günümüz türev piyasa ürünlerinin şaşırtıcı hızla gelişmesi ve derinleşmesini Flavell,¹² iki unsura bağlamıştır. Bunlardan birincisi; dünyanın dört bir yanındaki finansal piyasaların, son 50 yılda Yunanistan ve Portekiz, Uzak Doğu ve Doğu Avrupa'daki faaliyetlere tanık olmasıyla kuralsızlaşması ve ardından öncelikle nakit ve tahvil piyasalarının ve de swap - opsiyon piyasalarının gelişmesidir. İkinci unsur da swapların yüksek kredi karşılıkları ile nispeten büyük anapara tutarlarında yapılmasıyla bankaların, getiri arayışında türev ürünleri giderek daha düşük kredi derinliklerine doğru itmesidir. Dolayısıyla türev piyasalar, günümüzde küresel ölçek etkisiyle çok daha geniş bir tabana yayılmış ve reel üretim miktarlarının üzerinde bir hacme ulaşmıştır.

2. TÜREV PİYASA AMAÇLARI VE SELEM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Osmanlı dönemi selem akitleri, İslam ilkelerine dayanan ve kendi döneminde bazı âlimlerin eserlerine konu olan anlaşmalardır. İlgili dönemde yapılan diğer işlemlerde olduğu gibi Selem'in amacı, ribâya düşmemek ve yapılan işlemin ticari hukuka uygun olmasını sağlamaktır. Bir örnek olarak yer verilen Darendeli Hamza Efendi'nin, risalesini kaleme almasındaki asıl amacı ise Osmanlı dönemi ticaretin tabii olduğu hukuk ile kaynak hukuk dilinden kaynaklanan ve uygulama alanında yaşanan dilsel uyuşmazlıkları ortadan kaldırmak, bilginin yayılmasına bağlı olarak hukuka uygun yapılan alışverişlerin sahih olmasını sağlamak, sözleşme taraflarının dinen hoş görülmeyle işlerden uzak olmasına katkı yapmak ve ribâ'dan sakınılmasını sağlamaktır. Hamza Efendi, kütüphanelerdeki bir nüshasında H.1087/M.1676'da yazıldığı belirtilen¹³ eserinde, eserini yazış amacını şu şekilde ifade etmiştir.

"Her insana İlmihal'ini bilmek ve gereğince amel etmek farz-ı lazımdır. Ve dahi itikâdât bâbında ve ibâdât bâbında Lisan-ı Türkî üzere nice risale telif olunmuştur. Hususan Birgili Mehmet Efendi rahmetullahi aleyhi vâsianın cem ettiği risale itikâdâtı ve ibâdâtı câmi olup, avâm ve havâs ile müntefî olmuşlardır. Lakin muamele bâbında bey u şirâda ve sayir hususta

¹⁰ Abdulaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2007), 149.

¹¹ Muhammad Al- Bashir Muhammad Al-Amine, *Risk Management in Islamic Finance: An Analysis of Derivatives Instruments in Commodity Markets*, 49.

¹² Richard Flavell, *Swaps and Other Derivatives*, Wiley Finance Series, (UK.: John Wiley & Sons Ltd., 2002), 7.

¹³ Hamza Efendi, *Risale fi'l-bey'i ve ş-şira*, (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esat Efendi, No: 1700), 118.

*ribâdan ve fesattan halas olmak için, Lisan-ı Türkî üzere bir risale-i meşhure mütedavel olmadıysa, bunun birle bu dahi riyada meşhur ve mühim olandandır. Zira bir kimse ticaret üzere olub mesâil-i şer'iyeyi bilmese, elbette ribâyâ gark olur..."*¹⁴

*"İmdi, bu fakir ü hakir pür taksir, azimet ettim kim muamelat bâbında Lisân-ı Türkî üzere bir risale cem ettim ki anın ile "halk (avam-ı nâs)" müntefi olup. Bu fakir dahi ihya-i din-i mübine sa'y edenler mesleğine sülûk edenlere bir münasebet olmak ile yevm-i haşirde anlar haşır olmağla bir ümniye ola. Ve yevm-i haşri ve ahvallerini fikredene lazım olan budur ki cemi'-i umurunu ibadette ve muamelatta şer'-i şerife uydura".*¹⁵

Türev piyasaların kullanım amaçları ise birçok kitapta günümüz anlayışıyla açıklanmıştır. Genel olarak türev piyasalar üç amaçla işlem görürler. Bunlar; hedging, spekülasyon ve arbitrajdır. İlk amaç olan hedging ya da korunma amaçlı sözleşmeler, aslında selem anlaşmalarının da temelidir. Hedging'de geleceğe dönük fiyat riskinden korunma amaçlanmıştır. Hedging'in temel felsefesi bugünden gelecekteki ürün fiyatının sabitlenmesidir. Bugün ağırlıklı olarak bu anlaşmalar kur, faiz ve benzeri finansal ürünlere odaklanırken; selem anlaşmalarında ise ağırlıklı olarak emtia piyasası ürünleri işlem görür. Ayub,¹⁶ kitabında selem'in yalnızca emtia gibi tanımlanmış malların ön ödemelerle vadeli satın alınmasına karşı fon sağladığını ve döviz gibi borcun borca mübadelesini içeren anlaşmalarda ise kesinlikle yasaklandığını vurgular. İkinci amaç spekülasyondur. Spekülasyon, bir ürünün gelecekteki fiyatına göre girilen pozisyonla ilgilidir. Türev piyasalarda alım ve satım olmak üzere iki pozisyon vardır. Alım pozisyonları, gelecekteki fiyat artışlarından; satım pozisyonu ise gelecekteki fiyat düşüşlerinden korunmak amacıyla alınır. Spekülasyon amacı ise bugün daha çok kazanma amacıyla kullanılır ve barındırdığı kaldıraç faktörü nedeniyle çok eleştirilir. Çünkü aşırı kazanma odaklı anlayış, İslamî anlayışla çelişmekte ve tartışılmaktadır. Selem anlaşmalarında ise geleceğe dönük işlemle fiyat riskinin ortadan kaldırılması amaçlanmakta ve üretimde devamlılık istenmektedir. Örneğin selem akdinde, alıcı belli bir peşin ödeme ile ürünün gelecekteki fiyat riskini ortadan kaldırmaktadır. Üretici ise bugünden yapmış olduğu peşin satışla, nakit ya da likidite ihtiyacını karşılayabilmektedir. Selem anlaşmalarında, bir emtianın kredili fiyatının belirli bir zamandaki peşin fiyatından fazla olması ya da vadeli teslim fiyatının spot fiyatından düşük olması, İslamî prensipler açısından düşünüldüğünde oldukça doğaldır. Arbitraj'da ise daha farklı bir amaç güdülmekte olup, risksiz kazanç elde etme imkânı vardır. Çünkü bu sözleşmelerle taraflar, aynı zamanda farklı bölgelerdeki fiyat değişiklikleri üzerinden kazanç sağlarlar. Böylece ticaret erbabı, aynı anda farklı bölgelerden daha düşük bir fiyattan aldığı ürünleri, başka bir piyasada daha yüksek bir fiyattan satarak kâr elde edebilir. İşlemler aynı anda gerçekleştiğinden kârda risksiz bir biçimde belirlenebilmektedir.

3. SELEM AKDİ İLE TÜREV PİYASA ÜRÜNLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Selem akdi, türev piyasa ürünlerinden forward sözleşmelerle benzerlik göstermektedir. Forward sözleşmeler, bir tarafın bir emtiayı gelecekteki bir tarihte ve gelecekteki bir fiyattan almak üzere; diğer tarafında satmak üzere anlaştığı ve fiziki teslimat içeren sözleşmelerdir.¹⁷ Bu çalışmada türev piyasa ürünlerinden forward sözleşmeler ile selem akdi karşılaştırılacağından diğer türev piyasa ürünlerine girilmeyecektir. Forward sözleşmelerin en temel riski, tarafların yükümlülüklerini yerine getirememesidir. Selem akitlerinin mahkemelere yansıyan olumsuz yönleri de genelde yükümlülüklerin yerine getirilememesi durumudur. Bu durum, karşı taraf riski olarak da ifade edilir. Selem akitlerinde, ödeme vade başında olduğundan risk, gelecekte malın tesliminde ortaya çıkmaktadır. İlave olarak selem akitleri, ticari, tarımsal ve hayvansal ürünlere dayalı

¹⁴ Hamza Efendi, *Risale fi'l-bey'i ve ş-şira*, (Ankara: AÜ.İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, No. 36003), 1b.

¹⁵ Hamza Efendi, *Risale fi'l-bey'i ve ş-şira*, (Ankara: AÜ.İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, No. 36003), 2a.

¹⁶ Muhammad Ayub, *Understanding Islamic Finance*, (England: John Wiley & Sons Ltd., 2007), 89.

¹⁷ Eugene F. Brigham and Joel F. Houston, *Fundamentals of Financial Management*, (USA.: Harcourt College Publishers, 9. Edition, 2001), 802.

yapıldığından hava şartları ya da malın teslim zamanındaki nitelik eksikliği gibi durumlar, uyumsuzluklara neden olabilmektedir. Tablo 1’de Selem Akdi ve Forward sözleşmenin benzerlik ve farklılıkları görülebilir.

Tablo 1. Selem Akdi ile Forward Sözleşmenin Karşılaştırılması

Selem Akdi ile Forward Sözleşmenin Temel Konusu	Selem	Forward
• Sözleşmenin yapılış şekli	OTC*	OTC
• Yapılan sözleşmenin standart özellikleri	Belirlidir	Yoktur
• Teslimat biçimi	Vade sonu	Vade sonu
• Ödeme zamanı	Peşin	Vade sonu
• Vade sonu devredilme durumu	Devredilmez	Devredilmez
• Kredi riski (karşı taraf riski)	Vardır	Vardır
• Kâr ve zararın oluşumu	Vade sonu	Vade sonu
• Sözleşmenin konusu	Ağırlıklı Emtialardır	Finansal ürünlerdir
• Teminat ya da ipotek konusu	Kefil ya da teminat	Yoktur
• Sözleşmenin tarafları	Gerçek kişiler	Değişmekte

*OTC (tezgah üstü piyasa biçiminde açıklanır)

Tablo 1’de selem ve forward sözleşmeler genel olarak karşılaştırıldığında, beş noktada ağırlıklı olarak farklılık olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki ödeme zamanı ile ilgilidir. Selem akdi, peşin ödeme ile vadeli mal teslimi ile ilgiliyken; forward sözleşme vade de ödeme ve teslimat ile ilgilidir. Dolayısıyla en temel farklılık burada oluşmaktadır. Buna karşın her iki sözleşmede vadeli bir anlaşma niteliğindedir. Al-Beshir,¹⁸ kitabında İslam Fıkıh Akademisi'nin (Cidde) dokuzuncu oturumunda selem akdiyle ilgili malların teslimi için kesin bir süre belirlenmesi gerektiği; ilgili malın nitelik, miktar ve teslimat yerinin açıkça belirtilmesini; fiyatın benzersiz şekilde tanımlanmış dayanak varlıklara dayanmamasını ve sözleşme yapılırken tam ödeme yapılması gerektiğini belirtmiştir. Diğer önemli bir farklılık yapılan sözleşmenin standartları ile ilgilidir. Günümüzde forward sözleşmeler, tezgâh üstü piyasalarda tarafların belirlemiş olduğu, sözleşme serbestine göre oluşturulurlar. Selem akitlerinde ise farklı bir durum olduğu hem Darendeli Hamza Efendinin risalesinde hem de örnek olarak incelenen sözleşmelerde görülmüştür. Bunun temel nedeni selem akitlerindeki sözleşmeye konu ürünlerin emtia ağırlıklı olmasındandır. Dolayısıyla teslim zamanında malın niteliği ile ilgili sıkıntılara bağlı olarak tartışmalar ya da anlaşmazlıklar yaşanabilmektedir. Halbuki günümüz forward sözleşmeleri kur, faiz ya da diğer finansal ürünleri kapsayan daha standart ürünlerdir. Ayup,¹⁹ kitabında selem konusunda emtianın iyi tanımlanması, ancak belirli bir çiftlik, ağaç veya bahçe birimine özgü olmaması gerektiği konusunda da fikir birliği olduğunu açıklamıştır. İlave olarak akitte, her iki takas maddesinin de aynı olduğu buğdaya buğday, patatese patates ya da selem ile satılacak malın altın, gümüş veya herhangi bir para birimi gibi para mahiyetinde olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Diğer bir şart olarak forward sözleşmelerde en kısa ya da uzun vade konusunda herhangi bir sınırlama görülmezken; selem akitlerinde asgari vade belirlenmiş olduğu ve bunun 1 aylık olduğu anlaşılmaktadır. Selem akitleri ağırlıklı olarak bölgesel unsurları kapsadığından ve yasal unsurların eksikliği düşünüldüğünde teminat ya da kefil istenebilmektedir. Forward sözleşmelerde ise ilgili yasal

¹⁸ Muhammad Al- Bashir Muhammad Al-Amine, *Risk Management in Islamic Finance: An Analysis of Derivatives Instruments in Commodity Markets*, (Boston: Brill's Arab and Islamic Laws series, 2008).

¹⁹ Muhammad Ayub, *Understanding Islamic Finance*, (England: John Wiley & Sons Ltd., 2007), 244.

kurumların varlığı, kefil ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır. Son olarak diğer bir diğer fark sözleşmenin taraflarında oluşmaktadır. Selem akitleri gerçek kişiler arasında olurken; forward sözleşmeler ağırlıklı olarak bir tarafın finansal kurumlardan oluştuğu sözleşmelerdir. Selem ve forward anlaşmalarda dikkat çeken en önemli nokta, anlaşmaların tarihi süreçleriyle ilgilidir. Selem akitleri İslam toplumlarında ve devamında Osmanlı'da işlem görürken; forward anlaşmalar günümüzde yoğunlaşır. Buna karşın selem akitlerinde ilkeler üzerinden hareket edilir ve belli şartları haizdir. Hâlbuki forward sözleşmeler selem akdine göre çok daha esneklerdir. Dolayısıyla bu çalışmanın da konusu, Osmanlı dönemi selem akdi ilkelerine aykırılık gösteren işlemlerin tespiti ve açıklanması üzerinedir. Son olarak Muhammed al-Bashir, İslam hukukunda herhangi bir akdin hukuki sayılabilmesi için selem akdinin de bu şartları yerine getirmesi gerektiğini açıklamıştır.²⁰ Bu şartlar; yapılan akdin, gerçek bir naş (metin) ile çelişmemesi; Muâmelatın genel ilkelerine aykırı düşülmemesi (İslam Ticaret hukuku) ve açık bir zarar içermemesidir. Yukarıda belirtilen temel ilkeler, bu çalışmanın da kendisine asıl olarak dayanak aldığı Darendeli Hamza Efendi'nin risalesinde 7 temel şartla açıklanmıştır.²¹ Bunlar işlemin cinsi, türü (nevi), miktarı ve kıymeti (kadri), vadesi (eceli), yeri (mekânı), ribâya sebep olmaması, varlık ve niteliğinin (vasfının) korunmasıdır (bekası). Bu maddeleri kısaca açıklayacak olursak; Darendeli, **cins** şartıyla, türleri olan bir malı kastetmektedir. Arpa ve buğday gibi. Tür ya da **nevi**, cins içinde yer alan maldır. Örneğin yazlık ya da güzlük arpa; sulu yer ya da kuru yer buğdayı gibi. **Kadri** ifadesi, miktar kelimesinin kök kavramı olup hem miktarı hem de kıymeti ifade etmektedir. Örneğin miktar anlamında 5 kile ya da 6 kile açıklanırken; kıymet olarak kile başına fiyat belirtilir. **Eceli**, belirlenmiş zaman anlamında kullanılan kavramdır. Asgari 1 aydır. **Mekânı**, teslim edilecek yerdir. Hamza Efendi, bu yeri özellikle taşınmasında ya da tesliminde zorluk bulunan mal için şart göstermiştir. Örneğin misk ya da amber gibi tesliminde zorluk bulunmayan malların herhangi bir yerde teslim edilebileceğini açıklar. Paranın miktarı (**re's-i mâl'in kadri**) belli olmalıdır. Burada kastedilen paranın keyli (paranın değeri) ya da vezninin (paranın ölçüsü) açık olmasıdır. Varlık ve niteliğinin korunması ya da **bekası**, selem'in malın vasıfları beyan edilen nesnelere olmasını açıklar. Örneğin belli bir kimsenin elindeki ona has olan ölçükle vermek üzere yahut belirli bir köyün buğdayından vermek üzere selem yapılmamalıdır. İlave olarak akit sırasında teslim zamanına kadar baki olmayan mallara selem yapılamaz. Günümüz katılım bankacılığında da uygulanan selem akitleri, ağırlıklı olarak emtia finansmanında ve üretimin devamı için kullanılmaktadır. Uygulamada müstahsil makbuzları karşılığında finansman biçimindedir. Teknik özellikleri nedeniyle her katılım bankasında yoğun bir karşılık bulmasa da iki taraflı ya da üç taraflı sözleşmelerle finansman sağlanabilmektedir.

4. SELEM AKDİ UYUŞMAZLIK ÖRNEKLERİ

Selem akdiyle ilgili uyumsuzlukların belirlenmesi için çokça örnek kararlar ele alınabilir. Ancak mahkeme kayıtlarına geçen kararların hepsine ulaşmak mümkün olamamaktadır, ayrıca kayda geçen kararların çoğu, birbirine benzer şartlarla uyumsuzluk konusu oluşturduğundan benzer kararların buraya alınması, makalenin boyutunu aşacak, onu bir kitap haline getirecekti. Belirtilen nedenlerle bu çalışmada, Osmanlı dönemi yapılan selem akdi'nin hukuki ve uygulanış bölümünün daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, 1786 ve 1787 yıllarını kapsayan İstanbul Mahkemesi 163 numaralı kararı ve 1691 yılı Bab Mahkemesi'nin selem akdi ile ilgili uyumsuzlukları içeren 241 numaralı karar örnekleri, incelenmiş ve yorumlar yapılmıştır.

²⁰ Muhammad Al-Bashir Muhammad Al-Amine, *Risk Management in Islamic Finance: An Analysis of Derivatives Instruments in Commodity Markets*, 47.

²¹ Hamza Efendi, *Risale fi'l-bey'i ve's-ş-şira*, AÜ.İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, No. 36003, 14a.

4.1. Örnek I.²² 1786-1787 Yılı, 163 Numaralı İstanbul Mahkemesi Kararı

4.1.1. 1786-1787 Yılı, İstanbul Mahkemesi 163 Numaralı Kararı Transkripsiyonu

İstavraki v. Nikola'nın, Çoban İstoyo'dan teleme peyniri satışı sebebiyle açtığı davada haksız olduğuna yönelik 56 numaralı, 1786-87 yılları İstanbul Mahkemesi Kararı.

Ma'rûz

Sâdır olan fermân-ı âlîlerine imtisâlen İstavraki v. Nikola nâm zimmî evvelen Dîvân-ı Âlî'de ba'dehû Du'âhânedede ma'kûd meclis-i şer'-i münîrde arzuhâl eden Kemal v. Yoseb nâm Yahûdî ile es-Seyyid Mustafa b. İsmail hâzır oldukları hâlde Çoban İstoyo v. Hristo nâm zimmî ile terâfu'larında mersûm İstoyo zimmînin Havâss-ı Refî'a kazâsına muzâfa Çatalca nâhiyesine tâbî Nakkaş nâm karyede mevcûd ağnâmın sūdlerinden hâsıl teleme ta'bîr olunur peynirini her ne mikdâra bâliğ olur ise beher vukıyyesi on dokuz akçeye almak üzere işbu Şa'bân-ı Şerîf'in on altıncı günü mukâvele ve yedi gün mürûrunda mevcûd peynirini karye-i mezkûrede bana ifâ ve teslîme mu'âhede etmemizle kethüdâsı Köse nâm zimmîye üç yüz guruşu teslim ettiğimden bir gün sonra işbu mecliste hâzır es-Seyyid Mustafa dahî çoban-ı mersûm İstoyi zimmîye beş yüz guruşu teslim ve her vakıyye peyniri ifâ ve teslîme mu'âhede etmeleriyle mersûm İstoyo hâsıl olan peyniri ber-minvâl-i muharrer mersûm Kemal Yahûdî'ye bey' ve teslim edip bana vermemeğin ben dahî kethüdâya verdiğim meblağ mikdârı peynir talep ederim deyü alâ tarîkî's-selem tasaddî eylediğini da'vâsını cemî' şerâyit-i selemi hâvî olmamağın sahîh olmayıp ve meblağ-ı mezkûr üç yüz guruşu dahî mersûm İstoyo zimmînin emr ve tevekkülû yoğiken mücerred müdde'î-i mersûm kendi re'yiyle teslim eylediğini mukır ve mu'terif olmağın mücebince [44b] müdde'î-i mersûm İstavraki zimmî husûs-ı mezkûra müte'allika mersûm Çoban İstoyo zimmîye bî-vech-i şer'î mu'ârazadan men' olunduğu İstanbul Mahkemesi'nden huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fî 9 min Ramazan sene 1202.

4.1.2. 1786-1787 Yılı, İstanbul Mahkemesi 163 Numaralı Kararının Günümüz Türkçesiyle Açıklaması: (Nikola oğlu İstavriki'nin Çoban İstoyo'dan Teleme Peyniri satışı sebebiyle açtığı davada haksız olduğu)

Yayınlanan Padişah emrine dayanarak *İstavriki v. Nikola adlı gayri müslim*, önce Yüce Divan'da, sonra Duahane'de yapılan Şer'î Mahkemede, halini arz eden Kemal v.Yosef adlı Yahudi ile İsmail oğlu Seyyid Mustafa hazır olduklarında, Çoban İstoya v.Hiristo adlı gayri müslimle duruşmaya girdiklerinde, adı geçen gayri müslim İstoyo, "Eyüb (Havass-ı Refia) kazasına bağlı Çatalca Nahiyesi'nin Nakkaş adlı Köyünde *mevcut koyunların sütlerinden üretilen Teleme adı verilen peynirin, her ne miktara ulaşırsa, her bir okkasını (1 vakıyye/okkası=1283 gram) 19 akçeye (gümüşparaya) almak üzere işbu Şaban Ayının 16.günü sözleşme [yaptı] ve 7 gün geçtiğinde mevcut peyniri adı geçen köyde bana verme ve teslim etmeye*" söz vermesiyle, Yardımcısı (Kethüdâsı) Köse adlı gayri müslime, *300 kuruşu teslim ettim; bir gün sonra, işbu mecliste hazır bulunan Seyyid Mustafa da adı geçen gayri müslim Çoban İstoya'ya 500 kuruşu teslim [etti] ve her bir vakıyye (okka) peyniri yerine getirmeye ve teslim etmeye* söz verdi. Ancak adı geçen "İstoya hâsıl olan peyniri yazıldığı şekilde, adı geçen Kemal v.Yosef Yahudi'ye satıp-teslim etti, bana vermedi. *Ben de Kethüdaya verdiğim meblağ miktarı peynir talep ederim*" diyerek **selem sözleşme yöntemi** üzere girişimde bulundum. Davasının **bütün selem şartları içermediğinden** sahîh olmadığı, adı geçen 300 kuruş meblağı da, adı geçen gayri müslim **İstoya'nın emri ve tevekkülû yokken** sırf adı geçen **müddeinin kendi reyile teslim ettiğini**, ikrar ve itiraf etmesi gereğince, adı geçen müddei gayri müslim İstavraki belirtilen hususla alakalı gayri müslim Çoban İstoya hukuki/şeri yönden muarazan men olunduğu İstanbul Mahkemesi'nden yüce huzura bildirildi. 1202 Senesi 9 Ramazan'ında.

²² İstanbul Mahkemesi, Defter kodu: ist056 | cilt: 80, sayfa: 166 | Hüküm no: 163 | Orjinal metin no: [44a-1] Defter adı: İstanbul Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1201-1203 / 1786-1787). Özgün metin için bk. [http://www.kadisicilleri.org/madde.php?klme=selem&trch=hkm&-find="+ARA+](http://www.kadisicilleri.org/madde.php?klme=selem&trch=hkm&-find=)

4.1.3. 1786-1787 Yılı, İstanbul Mahkemesi 163 Numaralı Kararında Selem Akdi Uyuşmazlıkları

Selem akdi uyuşmazlığının tarafları iki gayrimüslimdir. Biri iddiacı *İstavriki v. Nikola*, diğeri Havass-ı Refia kazasına bağlı Çatalca Nahiyesi'nin Nakkaş adlı Köyünden Çoban İstoya v. Hırsto'dur.

İstavriki v. Nikola, Çoban İstoya ile Nakkaş adlı Köyünde mevcut koyunların sütlerinden üretilen *Teleme* adı verilen peynirin, her ne miktara ulaşırsa, her bir okkasını (1 vakiyye/okkası=1283 gram) 19 akçeye (gümüşparaya) almak üzere Şaban Ayının 16.günü sözleşme ve 7 gün geçtiğinde mevcut peyniri adı geçen köyde bana verme ve teslim etmeye" söz vermesi şartlarıyla selem sözleşmesi yapar. Çoban İstoya v.Hırsto'nun emri ve vekâleti olmaksızın yardımcısı (kethüda) Köse'ye 300 kuruş ödeme yapar. İkinci olarak Seyyid Mustafa Çoban İstova'ya 500 kuruş ödeme yapar. Çoban her bir vakiyye (okka) peyniri üretmeye ve teslim etmeye söz verir. Neticede İstoya hâsıl olan peyniri yazıldığı şekilde, adı geçen Kemal v. Yosef adlı Yahudi'ye satıp-teslim eder, İstavrakî'ye vermez. İstavrakî de Kethüdaya verdiği meblağ miktarı peyniri selem akdi gereği talep eder ve mahkemeye taşır. Konu ile ilgili tartışmadan çıkan sonuçlar;

a. İstavrakî'nin selem akdi, geçerli olması için gerekli yedi şartı içermediğinden hukuken sahih olmaz. Çünkü 300 kuruş meblağ, adı geçen gayri müslim İstoya'nın emri ve tevekkülü yokken, sırf adı geçen müddeinin kendi reyiyile yardımcıya teslim ettiği anlaşılır. Yani selem yardımcı Köse ile yapılmıştır. Selemde çoban'ın bilgisi, kabulü ve vekâleti gibi bir onay söz konusu değildir.

b. Müddei ile Çoban arasında hukuken/şer'an uyuşmazlık (muaraza) vardır. Selem yapılırken selem mal sahibi üretici çobanla yapılmamış, yardımcısıyla yapılmıştır. Dolayısıyla selem akdi, şartları eksik olduğu için iptal/men edilmiştir.

4.2. II. Örnek.²³ 1691 Yılı, Bab Mahkemesi 241 Numaralı Kararı

4.2.1. 1691 Yılı, Bab Mahkemesi 241 Kararının Osmanlıcadan Transkripsiyonu (Ahmed Beşe'nin Şirin v. Karabet'te selem alacağı)

Mahmiye-i İstanbul'da Kâtib Muslihiddin Mahallesi sükkânından Ahmed b. Veliyyüddin nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîf-i enverde, Şirin v. Karabet nâm kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip, mezbûr Şirin zimmetinde beynimizde ilm-i şer'î ile ma'lûm yedi re's kara sığır bahâsından altmış sekiz guruş hakkım olup, hâlâ talep eylediğimde bana edâdan imtinâ' eder suâl olunup aliverilmesi matlûbumdur dedikde, gibbe's-suâl mezbûr Şirin cevâbında, kaziiye vech-i muharrer üzre olup cihet-i deyn-i şer'îden müdde'î-i mezbûra zimmetinde meblağ-ı mezbûr altmış sekiz guruş deyni olduğunu ikrâr, lâkin bundan akdem mezbûr Ahmed Beşe her bir kantarı yirmi beş akçeye olmak üzere bi tarîki's-selem yedimden ahz u kabz eylediği saman semeninden bin iki yüz akçe zimmetinde hakkım olmağla, lâkin ecl ma'lûm olmamağla, selem-i mezbûr sahîh olmamağın, meblağ-ı mezbûrun deyn-i mezbûreme takâs olunması matlûbumdur dedikde, müdde'î-i mezbûr dahi ba'de'l-ikrâr meblağ-ı mezbûr altmış sekiz guruşu zikr olunan semen-i mezbûr bin iki yüz akçemi takâs eyledikde, ol dahi mukâssa ve kabûl ile eylediğinden sonra meblağ-ı bâkî olan elli guruş müdde'î-i mezbûr Ahmed Beşe'ye ikrârı mücebince def' ve teslîme mezbûr Şirin'e tenbîh birle, gibbe't-tasdîki's-şer'î mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi't-tâsî' ve'l-ısrîn min Cemâziyelevvel sene 1102. Şuhûdü'l-hâl: İbrahim Bey b. Ahmed, Mustafa (...).

²³ Bab Mahkemesi, *Defter kodu: bab054 | cilt: 20, sayfa: 213 | Hüküm no: 241 | Orjinal metin no: [39a-3] Defter adı: Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / 1691). Özgün metin için bk. <http://www.kadissicilleri.org/madde.php?klme=selem&trch=hkm&-find=+ARA+>*

4.2.2. 1691 Yılı, Bab Mahkemesi 241 Numaralı Kararının Günümüz Türkçesiyle Açıklaması

İstanbul şehrinde Kâtip Muslihiddin Mahallesi sakinlerinden Veliyyüddin oğlu Ahmet adlı kimse, aydınlık ve Şer'î Mahkemede Şirin v. Karabet adlı kimse huzurunda, dava edip, şu şekilde ifade verdi. Adı geçen Şirin zimmetinde, “aramızda şariat ilmiyle malum olan yedi baş karasığır değerinden 68 kuruş hakkım olup, halen talep eylediğimde bana edadan kaçınır, sorulup alı verilmesi talebidir” dediğinde; durum sorulduktan sonra, Şirin cevabında, “mesele yazıldığı üzere olup şer'î borç cihetinden iddiacıya zimmetinde adı geçen meblağ 68 kuruş borcu olduğunu” ikrar [etti]. Lakin “bundan önce Ahmet Beşe her bir kantarı 25 akçeye olmak üzere *selem yoluyla* elimden aldığı saman ücretinden (semeninden) 200 akçe zimmetinde hakkım vardır (olmağla)” dedi. Lakin *vakti (ecl)* bilinmediğinden *selemin* geçerli (sahih) olmadığına, “meblağın belirtilen borcuma takas olunması talebidir” dediğinde; iddiacının da ikrar etmesinden sonra, belirtilen meblağ 68 kuruşu zikrolunan semen 1200 akçemi takas eyledim dedi; ol dahi kabul eyledikten sonra, kalan meblağ olan 50 kuruş iddiacıya Ahmet Beşe'ye ikrarı gereği iadesi ve teslimi için Şirin'e tenbih edilmekle, Şer'î Mahkemece tasdik edildikten sonra, talep olması üzerine kaydedildi. 1102 senesi Cemaziyelevveli'in 29.günü. Şahitler: Ahmet oğlu İbrahim, Mustafa.

4.2.3. 1691 Yılı, Bab Mahkemesi 241 Numaralı Kararında Selem Akdi Uyuşmazlıkları

Uyuşmazlık taraflarından birisi, İstanbul Katip Mahallesi sakinlerinden Ahmet b. Veliyyüddin Beşe; diğeri, Şirin v. Karabet'tir. Mahkemede iki uyuşmazlık görüşülmektedir.

Birincisi, her bir kantarı 25 akçeye olmak üzere toplamda 1200 akçe, samanla ilgili yapılan selem sözleşmesidir. Ahmet Beşe, selemin şartlarından **ecel'in belirlenmemesi** sebebiyle sözleşmenin gereği olan toplam ödemenin 200 akçesini ödememekte, Şirin v. Karabet de alacağını alamamaktadır.

İkinci uyuşmazlık, Ahmet b. Veliyyüddin Beşe, Şirin v. Karabet'ten yedi baş karasığırın değerinden 68 kuruşu alamamasıdır. Ahmet b. Veliyyüddin Beşe, alacağını mahkemeye taşımaktadır. Şirin v. Karabet, iddiacı Ahmet b. Veliyyüddin Beşe'nin alacağını doğrulamakta, buna karşılık “Ahmet Beşe'nin kantarı 25 akçeye selem yoluyla aldığı saman ücretinden 200 akçe alacağı olduğunu, vakit/ecel şartı bilinmediğinden selemin geçersiz olduğundan 200 akçesini vermediğini, ama alacağıyla vereceği borcunu takas yapmak istediğini belirtmektedir.

Mahkeme, Şirin v.Karabet'in takas talebini tarafların ikrarına bağlı olarak kabul etmekte, takas sonunda kalan 50 kuruş meblağı Karabet'in Ahmet b. Veliyyüddin Beşe'ye ödemesine hükmetmektedir. Bu örnek, Selem sırasında Selem şartlarından birinin sehven belirlenmemiş olmasının (ecl'in belirlenmemesi) selemin bozulmasına ve daha sonrasında eksik şartın taraflarca ödemede kötüye kullanılabilmesine örnektir.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Osmanlı müderrisi Darendeli Hamza Efendi'ye göre iki dünya vardır. Biri ahiret, biri bu dünya. Hamza Efendi'nin bakışında bu dünya, kazanmak ve bilip çalışmak için var edilen bir evdir.²⁴ Dolayısıyla Hamza Efendi, risalesini kaleme almadaki amaçlarından birisini, çalışmak ve kazanmak olarak bu cümle ile açıklamıştır.

Finans tarihi, geçmişten bugüne ve ülkelerden ülkelere farklı değişimler olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, hayatta asıl olanın, insanın ve kurumların istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Örneğin, Osmanlı döneminde uygulanan selem akitleri, doğası gereği ağırlıklı olarak emtialar üzerine uygulanmıştır. Hâlbuki günümüzde bu ürünlerin karşılığı olarak ifade edebileceğimiz türev piyasalar ya da bu piyasaların ilgili ürünü forward anlaşmalar, ağırlıklı olarak finansal ürünler olarak ifade edebileceğimiz döviz gibi, selem açısından uygun

²⁴ Hamza Efendi, *Risale fi'l-bey'i ve ş-şira*, AÜ. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, No. 36003, 6a,

görülmeven finansal ürünler odaklıdır. Bunun yanında emtialar üzerine de uygulama örnekleri geçmişte olduğu gibi bugün de vardır.

Osmanlı dönemi finans uygulamaları, ilgili dönemlerinde temel İslam ilkeleri dikkate alınarak uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak Darendeli'nin belirttiği gibi, ilgili dönemde ticareti konu alan Osmanlıca/Türkçe eserlerin yetersizliği, ticaret ve ticaret hukuku alanında bilgisizliği, ticaretle ilgili belli konularda uyuşmazlık ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu uyuşmazlık ve tartışmalar, selem akdi için de söz konusudur. O nedenle bu çalışma, Osmanlı dönemi finans uyuşmazlıklarını, "selem akdi" özelinde 1786 - İstanbul ve 1691 - Bab Mahkemesi kararları dikkate alarak oluşturmaya çalışmıştır. Yukarıda analiz edilen mahkeme karar örnekleri incelendiğinde, uyuşmazlıkların selem'in hukuken belirlenmiş temel ilkelerinden ve onlara uyulmamaktan kaynaklanan tartışmalar olduğu görülmektedir. Bunun temel sebebi, Hamza Efendi'ye göre ticaret ve finansla ilgili hukuk dilinin toplum dilinden farklı olmasıdır. Osmanlı şehirlerinde Müslüman ve Müslüman olmayan tebaanın olması ve farklı dillerin konuşulması, anlama ve yorumlama gerektiren hukuk ve ticaret ilkeleri üzerinden hareketle selem gibi akitlerin yapıldığı finansal işlemleri doğrudan etkilemekte ve işlemler zaman zaman mağduriyetlere neden olabilmekte ya da bir tarafın dil ve bilgi kaynaklı eksikliği diğer tarafça kötüye kullanılmasına neden olabilmektedir. Bu çalışmada yer verilen 1691 yılı Bab mahkemesi karar örneği bununla ilgilidir.

Selem akdi, günümüz katılım bankalarının işlemleri arasında sayılan ve uygulama bulan akitlerdendir. Ancak selem'in uygulama boyutu, işlemin doğası gereği çok sınırlı kalmakta ve yaygınlaşmamaktadır. Bunun temel nedenlerinden birisi, uygulamayla ilgili geçmiş ve bugün üzerine detaylı bir analiz ve özümseme yapılamamasıdır. Ziraat Katılım Finans Kurumu tarafından hazırlanan bir *Selem Akit Sözleşmesi* formunda;²⁵ selem akdinin, peşin bedel karşılığı vadeli satış içerdiği; üretilecek ürünleri kapsadığı; katılım bankacılığı ilkelerine uyum gerektirdiği ve tarafların kabullerini içerdiği belirtilmiştir. Katılım Bankaları, bilindiği üzere, ağırlıklı olarak murabaha temelinde çalışan kurumlardır. Mudaraba, müşareke ya da selem gibi uygulamalar ise ne yazık ki, uygulanma zorlukları nedeniyle hayat bulamamakta ya da uygulamada yetersizlik gösterilmektedir. Hâlbuki uygulama konusundaki yetersizliklerin giderilebilmesi, başta üretim ve üreticinin korunması gibi temel başlıklarda sosyal ekonomik dengenin sağlanması açısından önemlidir. Denge kavramı İslamî Finans anlayışı için önemli olup, ilerleyen dönemlerde çok daha ön plana çıkması beklenen kavramlardandır. Selem akitleri, emtia piyasaları ağırlıklı çalışan akitlerdir. Günümüzde tarım üreticileri, ciddi maddi ve pazar sıkıntısı ile karşılaşabilmektedirler. Oysa uygulama noktasında geliştirilmiş ve kolaylaştırılmış ya da çalışma ilkeleri doğrultusunda doğru revize edilmiş sözleşmeler, gelecek uygulamalara büyük kolaylıklar sağlama imkânına sahiptir. Tüm bu belirtilen unsurlar içinde, geçmiş dönemlerdeki uygulamaların bilinmesi büyük önem arz edecektir. Çünkü ticari ilişkilerdeki temel sıkıntılar, geçmişte vardı, bugün de vardır ve devam etmektedir.

Sonuç olarak Darendeli Hamza Efendi'nin 1676 yılında yazdığı risalesinin, yapılan "işlemlerin sahih olması, *bey u şirâda ve sayir hususta ribâdan ve fesattan halas olmak*", "ticaret üzere olan bir kimsenin mesâil-i şer'iyeyi bilmesini" sağlama amaçları ve işaret ettiği dilsel farklılıktan kaynaklanan uygulama sorunlarının günümüz İslamî finans kurumları açısından büyük önem taşıdığı belirtilebilir. İlave olarak, o dönemin hukuk dili ve toplum dili arasındaki dilsel farklılıkların ve uyuşmazlıklarının giderilmesi gibi sorunların, bugünün kurumları tarafından piyasanın ihtiyaçları dikkate alınarak tekrar değerlendirilmesinde ve gelecek İslamî finans mimarisinin şekillendirilmesinde büyük önem taşıyacağını belirtebiliriz.

²⁵ <https://www.ziraatkatilim.com.tr/sites/default/files/2022-04/Fon%20Kulland%C4%B1r%C4%B1m-Selemler.pdf> (30.08.2023).

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul ederler / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: CK (%50), İG (%50) Veri toplanması / Data collection: CK (%50) İG (%50) Veri Analizi / Data Analysis: CK (%50), İG (%50) Makalenin Yazımı / Writing up: CK (%50) İG (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: CK (%50), İG (%50).

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that have no competing interests.

Tarafsızlık/Impartiality: Dergi editör kurulunda yer alan bir yazar, makale değerlendirme ve yayın sürecinin hiçbir aşamasına müdahil olmamış, hakemleme süreci bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınarak tamamlanmıştır / One of the author who is on the editorial board of the journal, did not intervene in any stage of the article evaluation process and publication, and the refereeing process was completed by adhering to the principles of scientific impartiality.

KAYNAKLAR

- Aybakan, Bilal, "Selem", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, 36/402-405; <https://islamansiklopedisi.org.tr/selem>(16.03.2023).
- Ayub Muhammad., *Understanding Islamic Finance*, England: John Wiley & Sons Ltd., 2007.
- Bap Mahkemesi, *Defter kodu: bab054 | cilt: 20, sayfa: 213 | Hüküm no: 241 | Orjinal metin no: [39a-3] Defter adı: Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691).*
- Bayındır Abdulaziz, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2007.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1970.
- Brigham Eugene.F. and Houston Joel. F., *Fundamentals of Financial Management*, 9. Edition, USA: Harcourt College Publishers, 2001.
- Darendeli Hamza Efendi, *Risale fi'l-bey'i ve's-şıra*, AÜ.İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, No. 36003. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esat Efendi, No: 1700.
- Flavell Richard., *Swaps and Other Derivatives*, *Wiley Finance Series*, UK.: John Wiley & Sons Ltd., 2002.
- Hull John C, *Options, Futures and Other Derivatives*, Ninth and Global Editon, Pearson, England: Education Limited, 2018.
- İstanbul Mahkemesi, *Defter kodu: ist056 | cilt: 80, sayfa: 166 | Hüküm no: 163 | Orjinal metin no: [44a-1] Defter adı: İstanbul Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1201-1203 / M. 1786-1787).*
- Muhammad Al- Bashir Muhammad Al-Amine, *Risk Management in Islamic Finance: An Analysis of Derivatives Instruments in Commodity Markets*, Boston: Brill's Arab and Islamic Laws series, 2008.
- Özsoy M.Şerafettin, *Katılım Bankacılığına Giriş*, İstanbul: Kuveyt Türk Yayınları, 2012. <http://www.kadiscilleri.org/madde.php?klme=selem&trch=hkm&-find=+ARA+>
- <https://www.ziraatkatilim.com.tr/sites/default/files/2022-04/Fon%20Kulland%C4%B1r%C4%B1m-Selem.pdf>(30.08.2023).